

UKRAINA PRIEŠ ORANŽINĘ REVOLIUCIJĄ IR PO JOS: DEMOKRATIZACIJOS IR EUROATLANTINĖS INTEGRACIJOS PERSPEKTYVOS

VLADAS SIRUTAVIČIUS, RAIMUNDAS LOPATA

Įvadas

Akademinių analizių ir politinių svarstymų dėl galimų Ukrainos užsienio ir saugumo politikos krypčių netrūksta nuo šaltojo karo pabaišos. Paprastai tyrimuose pabrėžiama strategiškai reikšminga šalies padėtis¹. Teigiama, jog jos užsienio ir saugumo politiką sąlygoja ne tik vidiniai (politiniai, socialiniai-ekonominiai) veiksniai, bet ir atsidūrimas dviejų „sutampančių integracinių erdvių“ sandūroje. Ukrainai daro įtaką į Vidurio ir Rytų Europą išsiplėtojusi Vakarų „kaimynystė“, pasireiškianti Europos Sąjungos ir NATO Rytų politikomis. Kita vertus, ją veikia Rusijos bei jos inicijuojamos struktūros (Nepriklaus-

---

Vladas Sirutavičius – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto docentas.

Raimundas Lopata – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto profesorius.

© Vladas Sirutavičius, Raimundas Lopata, 2005

Straipsnis įteiktas redakcijai 2005 m. spalio 12 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2005 m. lapkričio 16 d.

somų Valstybių Sandrauga – NVS, Vieninga ekonominė erdvė – VEE). Todėl Ukraina tampa ypatingu Vakarų ir Rytų varžybų dėl įtakos objektu. Kartais šios varžybos gimdo stabilumo ir bendradarbiavimo tarp Vakarų ir Rytų tendencijas, kartais – konfliktiškumą. O Ukraina mėgina pasinaudoti šiomis situacijomis, ieškodama būdų įtvirtinti valstybinę tapatybę ir iškristalinti geopolitines funkcijas.

Remiantis šiomis išvalgomis straipsnyje atskleidžiama, koks ir kaip vidinių bei išorinių veiksnių kompleksas konkrečiai veikia Ukrainos užsienio ir saugumo politiką (iki 2004 m. prezidento rinkimų). Taip pat analizuojamos režimo transformacijos priežastys. Pagaliau projektuojamos, atsižvelgiant į vidinių (pvz., Viktoro Juščenkos – Julijos Timošenko sąjungos pergalės 2006 m. Aukščiausiosios Rados rinkimuose perspektyva) ir išorinių (ES, JAV, Rusijos aktyvumas Ukrainoje) veiksnių koreliaciją, Kijevo užsienio ir saugumo politikos perspektyvos po oranžinės revoliucijos bei pateikiami Lietuvos politikos Ukrainos atžvilgiu metmenys.

1. Ukraina prieš oranžinę revoliuciją

Geopolitinis Ukrainos neapibrėžtumas ir vidinė valstybės fragmentacija

Geopolitinį Ukrainos neapibrėžtumą sąlygoja išorinės ir vidinės aplinkybės. Valstybės, esančios Eurazijos (heartlando) ir pakrantės zonos (rimlando) paribyje, geopolitinę gravitaciją bei orientaciją veikia tiek Rusija, tiek Vakarų valstybės. Analitikai pabrėžia, jog ši aplinkybė sąlygoja kelias Ukrainos funkcionalumo galimybes Rytų – Vakarų santykių kontekste: tipiška *buferinė* valstybė, kokia istorijos raidoje dažniausiai ir buvo; valstybė – *tarpininkė arba tiltas*, slopinantis įtampą tarp Rytų ir Vakarų (pvz., geografinė Ukrainos padėtis leidžia jai sujungti industrinius Vakarų bei Vidurio Europos regionus su energijos išteklių turtinga Centrine Eurazija bei Kaukazu); *mainų* tarp Rytų ir Vakarų objektas; valstybė – *placdarmas*. Apibendrinant galima teigti,

jog vienas ar kitas Ukrainos „pasirinkimas“ stiprintų arba Vakarų, arba Rytų struktūras, atitinkamai sudarydamas prielaidas joms vyrauti Eurazijoje².

Akcentuojant Ukrainos geopolitinį neapibrėžtumą sąlygojančius vidinius veiksnius, į akis kristų keliais lygmenimis besireiškianti visuomenės bei valstybės *fragmentacija*. Civilizaciniu požiūriu šalis yra lūžinėje zonoje, Vakarų lotyniškosios ir Rytų stačiatikiškosios civilizacijų sankirtoje, be to, šalies pietuose jaučiama stipri islamiškosios civilizacijos įtaka. Kultūriniu (nacionaliniu) požiūriu taip pat išskirtinos kelios konfliktuojančios tradicijos: Vidurio – Rytų Europos, ypač pastebima vakarinėje šalies dalyje, ir rusiškoji bei rusiškoji-sovietinė, labiau vyraujanti rytinėje. Netiesiogiai fragmentacijos problemą veikia ir prorusiškai nusiteikusi gausi ukrainiečių diaspora Rusijoje. Tai stabdo politinės ukrainiečių tautos formavimosi procesą.

Ukrainai būdinga ir gana ryški teritorinė fragmentacija, leidžianti kalbėti apie atskirų jos regionų geopolitinės orientacijos galimybes. Šalyje išskirtini bent keli svarbūs dariniai: Vakarų Ukraina su Lvovu (labiausiai konsoliduota tautinė ir vyraujanti europietiškoji tapatybė³), Centrinė su Kijevu (ketvirtadalis gyventojų yra rusakalbiai, tačiau vyrauja ukrainiečiai, išpažįstantys stačiatikybę, pakankamai stipriai reiškiasi europietiška orientacija⁴), Rytų su Charkovu ir Donecku (vyrauja rusai, stačiatikių religinės konfesijos, pripažįstančios Maskvos ir visos Rusios patriarchijos valdžią; dauguma gyventojų pasisako už glaudų bendradarbiavimą su Rusija ir NVS⁵), taip pat specifiniai – Užkarpatė, Bukovina ir ypač Krymas. Padėtį komplikuoja netolygus pramonės išsidėstymas, taip pat vadinamasis nenuoseklus rinkos ekonomikos reformų procesas. Strategiškai svarbiausi pramonės objektai sukonzentruoti „rusiškuose“ šalies rytuose. Ekonomikos transformacija sudarė galimybes atsirasti keliems stambiems oligarchiniams klanams. Šis veiksnys turėjo ypač didelės įtakos politinės sistemos raidai, stabdė jos demokratizavimą.

Taigi Ukrainos vidinės fragmentacijos specifika lemia, jog šalyje praktiškai nėra išrutuliotas vienas svarbiausių valstybės komponentų.

tų – valstybės idėja. Tai silpnina valstybę. Konsoliduojančios idėjos nebuvimas, didelės rusų diasporos koncentracija regionuose, tiesiogiai besiribojančiuose su Rusija, neigiamai veikia Ukrainos elgesio laisvę tarptautiniu lygmeniu ir išsiveržimo iš Rytų įtakos sferos galimybę. Rusija yra ne tik ekonominis, bet ir kultūrinis Rytų, Vidurio ir Pietų Ukrainos regionų gravitacijos centras. Šalies elito bandymai vykdyti užsienio politiką, neatsižvelgiant į šiuos veiksnius, gali kelti grėsmę valstybės integralumui.

Nėra abejonių, jog minėtos aplinkybės daro įtaką Ukrainos politinei sistemai. Ji pasižymi partijų gausa (apie 100 oficialiai užregistruotų). Partijos dažniausiai stokoja ideologinių pagrindų, o svarbiausios parlamentinės partijos paprastai atstovauja stambių verslo grupuočių interesams. Tai naikino ribas tarp politikos ir verslo interesų, taip pat sudarė prielaidas pirmiausia vyrauti prezidento institucijai, skleisti autoritarinėms tendencijoms. Ukrainos prezidento vaidmuo apibrėžtas 1996 m. Konstitucijoje, kuri vertinama kaip kompromisas tarp prezidento ir parlamento institucijų. 2000 m. prezidentas Leonidas Kučma pabandė pakeisti tarpinstitucinę galių pusiausvyrą – inicijavo referendumą dėl prezidento galių išplėtimo. Tik Ukrainos Konstitucinio Teismo sprendimu referendumas buvo pripažintas antikonstituciniu. Šis sprendimas parodė, kad šalyje vis dėlto veikia Vakarų demokratijoms būdingas „stabdžių ir atsvarų“ principas. Tačiau prezidentas tebelieka vyraujanti figūra šalies politinėje sistemoje. Tai lemia išskirtines jo galias ir užsienio politikos formavimo procese.

„Daugiavektorės“ užsienio politikos esmė ir padariniai

Ukrainos geopolitinis neapibrėžtumasis, vidinė fragmentacija ir politinės sistemos specifika lemia ir jos užsienio politiką. Siekdamas išsaugoti bei stiprinti savo valstybingumą, teritorinį vientisumą, tautinį tapatumą bei ekonominį savarankiškumą, Kijevas priverstas balansuoti tarp Vakarų ir Rytų.

Šiai laviravimo strategijai apibūdinti vartojamas „daugiavektoriškumo“ terminas, paprastai taikomas L. Kučmos (1994–2004 m.) vykdytai užsienio politikai – dėl savo ypatingos geografinės bei geopolitinės padėties Ukraina privalanti palaikyti bei plėtoti santykius tiek su Vakarų struktūromis, tiek su Rytais. Kitaip tariant, mėgindama apriboti ekonominę bei politinę Rusijos įtaką ir stiprinti savo valstybingumą, ji stengėsi suartėti su Vakarais, o siekdama ekonominių, politinių nuolaidų iš Vakarų, pasukdavo Rusijos link.

XX a. dešimtojo dešimtmečio pabaigoje L. Kučma sėkmingai pasinaudojo „NATO korta“. 1997 m. gegužę jis su Borisu Jelcinu pasirašė „Draugystės ir bendradarbiavimo sutartį“, siūlydamas Kremlui kompromisą dėl karinio Juodosios jūros laivyno. O po dviejų mėnesių, liepos 9 dieną, Euroatlanto partnerystės tarybos valstybių vadovų susitikime Ukraina su NATO pasirašė Partnerystės sutartį⁶. Beje, maždaug tuo pačiu metu Ukraina tapo viena didžiausių JAV finansinės-ekonominės pagalbos gavėja. 1998 m. Ukraina ratifikavo Partnerystės ir bendradarbiavimo susitarimą su ES.

Vėliau L. Kučma taip pat ne kartą darė strateginius pareiškimus, rodančius Ukrainos siekį integruotis į Vakarų struktūras. 2002 m. Kijevas pateikė oficialų Ukrainos prašymą tapti NATO nare, taip pat pareiškė, kad iki 2007 m. šalis sieks tapti asocijuotąja ES nare, o iki 2011 m. – ir tikraja⁷. O 2003 m. sausį L. Kučma priėmė Vladimiro Putino pasiūlymą pirmininkauti NVS, nors Ukraina ir nėra ratifikavusi visų NVS dokumentų. Vasario mėnesį jis kartu su Rusijos, Baltarusijos ir Kazachstano vadovais įkūrė vadinamąją „Keturių sąjungą“, siekusią įsteigti glaudžią ekonominę sąjungą.

Vertinant L. Kučmos pareiškimus dėl bendradarbiavimo su Vakarais pažymėtina, kad jie nebuvo grindžiami nei politinėmis šalies demokratizavimo reformomis, nei ekonominėmis, atveriančiomis kelią rinkos liberalizavimui. Būtent todėl šie žingsniai nekėlė Vakarų struktūrų pasitikėjimo. Nesulaukdamas pozityvios Vakarų reakcijos, Kijevas pasukdavo į Rytus. Kitaip tariant, Ukrainos provakarietiška politika buvo grindžiama ne tiek vertybiniu pagrindu,

politinio-ekonominio elito ir visuomenės sutarimu, kiek pragmatiniais arba *realpolitik* principais, esą valstybingumui stiprinti reikia vienodai gerų santykių ir su Vakarais, ir su Rusija, taip pat oligarchinių klanų interesais – apriboti Vakarų ir kiek mažiau – Rusijos kapitalo konkurenciją, sustiprinti bei konsoliduoti savąją galią šalies ekonomikoje.

Išorinių veiksnių poveikis Ukrainos užsienio politikos strategijai

Neabejotina, jog geopolitiniam Ukrainos neapibrėžtumui, vidinės transformacijos specifikai bei užsienio politikos kryptims turėjo įtakos ir išoriniai veikėjai – Rusija, JAV ir NATO, ES, Vidurio Europos regiono valstybės.

Nekyla abejonių, jog Rusija turi didžiausių politinių ir ekonominių svertų veikti Ukrainos geostrateginį pasirinkimą. Siekdama išlaikyti ir konsoliduoti savo įtaką Ukrainai, Maskva naudojami keliomis – konfrontacine ir susitaikymo – strategijomis.

Pirmoji strategija grindžiama Ukrainos valstybingumo neigimu, tiesioginiu ekonominiu ir politiniu spaudimu. Ji vyravo XX a. dešimtajame dešimtmetyje. Pavyzdžiui, 1993 m. Kremlius, reaguodamas į Kijevo provakarietiškus pareiškimus, pradėjo Ukrainai pardavinėti energijos žaliavas rinkos kainomis, grasindamas sukelti ekonominę krizę. Kijevas pabandė suartėti su Maskva, galų gale pasirašydamas bendradarbiavimo sutartį.

Antroji strategija nukreipta į susitaikymą su Ukrainos valstybingumu. Atsisakant tiesioginio ekonominio ir politinio spaudimo, stengiamasi išnaudoti prieštarigus Ukrainos ir Vakarų santykius, įtraukiant Kijevą į glaudų bendradarbiavimą su Maskva. Ši linija ypač išryškėjo V. Putino prezidentavimo metu. Vien 2001 m. šalys pasirašė 16 įvairių dokumentų dėl bendradarbiavimo, o 2003 m. Kijevas pritarė VEE projektui. Rusijos požiūriu Ukrainos išitraukimas į VEE yra principinis veiksnys organizacijai, siekiančiai tapti veiksminga euroazine struktūra. O tai savo ruožtu didintų Rusijos tarptautinį svorį⁸.

Šią strategiją Maskva plėtojo ir 2004 m. Todėl Rusija padarė Ukrainai įvairių ekonominių nuolaidų (tarifai, eksportuojamų dujų kiekio didinimas ir pan.). Kijevas panaikino nutarimus, draudžiančius Odesos–Brodų naftotiekio reversinį panaudojimą. Pažymėtina, jog 2004 m. vasarą V. Putino vizito į Ukrainą išvakarėse buvo paskelbta apie L. Kučmos padarytas šalies karinės doktrinos pataisas. Atsisakyta siekio tapti visateise ES bei NATO nare, o apie „Euroatlantinę integraciją“ kalbama aptakiai. Rusija dar labiau suaktyvėjo 2004 m. antrojoje pusėje, artėjant Ukrainoje prezidento rinkimams. V. Putinas atvirai parėmė Viktorą Janukovičių, skelbusį suartėjimo su Maskva būtinybę. Kremliuje buvo tikimasi, jog laimėjus šiam kandidatui Kijevas labiau orientuosis į Rusiją, o šios įtaka Ukrainoje sustiprės.

Rusija, kristalindama savo politiką Ukrainos atžvilgiu, atidžiai stebėjo ir atitinkamus Vakarų valstybių – JAV, ES narių – veiksmus.

Vienas svarbiausių JAV geopolitinių tikslų euroazinėje erdvėje – neleisti čia susiformuoti JAV priešiškam valstybių blokui. Todėl Ukrainos nepriklausomybė kaip tik užkirstų kelią Rusijai, turinčiai didžiausią potencialą, tokį bloką sukurti. Kita vertus, Vašingtonui palankus Kijevas veiktų kaip buferis tarp Rusijos ir ES, ribojantis Maskvos ir Briuselio strateginio suartėjimo galimybes. Tačiau Vašingtono užsienio politika Ukrainos atžvilgiu nebuvo nuosekli, dažniausiai skleidėsi *Russia first* kontekste.

Ukrainai paskelbus nepriklausomybę, JAV pirmiausia domino jos branduolinis nuginklavimas. 1994 m. buvo pasirašyta trišalė Rusijos, Ukrainos ir JAV sutartis, numačiusi išgabenti branduolinį ginklą į Rusiją ir abipuses saugumo garantijas Ukrainai. 1995 m. JAV oficialiai įvardijo Ukrainą savo strategine partnere⁹. Vašingtonui parėmus, Ukraina tapo pirmąja NVS šalimi, prisijungusia prie NATO *Partnership for Peace* programos. 1997 m. JAV paskatino NATO ir Ukrainos chartijos dėl politinio-karinio bendradarbiavimo atsiradimą. 1998–2001 m. Kijevas stengėsi stiprinti kariuomenės reformas skatinusį bendradarbiavimą su NATO, o 2001 m. oficialiai pareiškė apie ketinimus įstoti į NATO. Kita vertus, nors JAV ir rėmė NATO ir

Ukrainos chartiją, tai darė gana rezervuoti. Būtent todėl palankesnis Kijevui chartijos variantas nebuvo priimtas. JAV skatino Ukrainą naudotis tarptautinių finansinių institucijų parama, tačiau vėliau aktyviai veikė apkarpančią šią paramą¹⁰. Pagaliau dvišaliai santykiai ypač pašlijo 2001–2002 m. Po rugsėjo 11-osios JAV, suartėjusios su Rusija ir ruošdamosi karinėms operacijoms Artimuosiuose Rytuose, 2002 m. paskelbė apie įtarimus, esant Kijevas, pažeisdamas JTO sankcijas, slaptai galėjo parduoti Irakui radarų sistemas „Kolčiuga“. O Rusijai nepritarus JAV karinei operacijai prieš Iraką, JAV ir Ukrainos santykiai vėl suaktyvėjo. Ukraina parėmė JAV pastangas stabilizuoti situaciją Irake ir pasiuntė savo karinį kontingentą. Galima teigti, jog autokratiškos tendencijų stiprėjimas Rusijoje ir Kremliaus siekis stiprinti savo įtaką Ukrainoje, įtraukiant ją į VEE struktūrą, paskatino Vašingtoną suaktyvinti savo politiką Ukrainoje.

Aptariant ES santykių su Ukraina pobūdį pažymėtina, kad ES, pirmiausia didžiosios žemyno valstybės (Prancūzija, Vokietija), Ukrainą vertino ne tiek kaip rimtą politinę-ekonominę partnerę, kiek kaip, tikėtina, pageidautinai stabilią valstybę, nekeliančią nelegalios migracijos, tarptautinio nusikalstamumo bei panašių grėsmių ir galinčią atlikti sąsajos vaidmenį, t. y. laiduoti pelningus ekonominius-energetinius mainus su Rusija. Todėl jos stengėsi ES interesą Ukrainos atžvilgiu konsoliduoti riboto susiejamumo principo, neskatinančio Kijevo integracinių ambicijų, pagrindu.

ES vangiai reagavo į Ukrainos bandymus išlaikyti vyraujančią vakarietišką orientaciją¹¹. Akcentuodama bendradarbiavimo būtinybę, ES iš esmės palaikė Ukrainos balansavimo, „daugiavektoriškumo“ politiką. Dar 2000 m. bendrame Vokietijos ir Prancūzijos užsienio reikalų ministerijų parengtame dokumente pabrėžta, jog Ukraina neturėtų tapti ES nare, nes tai reikštų Rusijos izoliaciją¹².

Formaliai galima skirti kelis ES ir Ukrainos santykių raidos etapus. XX a. dešimtajame dešimtmetyje ES ir Ukraina pasirašė pirmuosius bazinius, savitarpio santykius nustatančius dokumentus: 1994 m. Partnerystės ir bendradarbiavimo sutartį, įsigaliojusią 1998 m., t. y.

tais pačiais metais, kai L. Kučma pasirašė dekretą dėl Ukrainos strategijos siekiant ES narystės; 1999 m. gruodį patvirtinta Bendroji ES strategija dėl Ukrainos, įvardijusi tarpusavio santykius strateginiais, tačiau tik miglotai užsiminusi apie narystės eventualumą¹³. Pagaliau 2002 m. ES iškėlė „naujųjų kaimynų“ iniciatyvą, mėgindama suaktyvinti, diferencijuoti bei konkretinti bendradarbiavimą su Ukraina.

Naujas ES ir Ukrainos santykių etapas prasidėjo 2003 m. kovą, Europos Komisijai paskelbus komunikatą „Platesnė Europa – kaimynystė: nauji santykių su kaimyninėmis valstybėmis Rytuose ir Pietuose rėmai“. Jame Briuselis pateikė kelis svarbesnius pasiūlymus: parengti individualius politinių, ekonominių reformų veiksmų planus, numatančius aiškius tikslus bei įvykdymo terminus, taip pat įvesti kasmetinio pažangos vertinimo mechanizmą. Ši iniciatyva rėmėsi nuostata „integracija be narystės“¹⁴. 2003 m. lapkritį EK pirmininkas Romanas Prodis, kalbėdamas apie visiškai realią Balkanų šalių narystę ES, Ukrainą prilygino Marokui ir pažymėjo, jog šioms nėra reikalo būti ES narėmis. Panašiai teigė ir kitų ES valstybių senbuvių vadovai¹⁵. Ukrainiečių požiūriu, tai buvo „dvigubų standartų“ politikos pavyzdys¹⁶. Todėl V. Juščenkos sąjungos pradėtos oranžinės revoliucijos metu išivyravęs šūkis dėl Ukrainos europinio pasirinkimo buvo staigmena tiek daugeliui ES valstybių, tiek EK.

Vidurio ir Rytų Europos regiono (VRE) šalys Ukrainos problematikai buvo jautresnės. Jas sieja ne tik glaudūs istoriniai, kultūriniai, ekonominiai, politiniai ryšiai, bet ir saugumo interesai. VRE šalys suinteresuotos Ukraina kaip veiksniumi, galinčiu atsverti Rusijos įtaką regione. Savo ruožtu Kijevas regiono valstybes traktuoja kaip tarpininkes, plėtodamas konstruktyvesnį bendradarbiavimą su Vakarais ir siekdamas narystės Vakarų struktūrose. Ukraina yra pasirašiusi draugystės ir bendradarbiavimo sutartis su Lenkija, Lietuva, Vengrija, Slovakija. Su dviem pirmosiomis ji yra sukūrusi bendras politines institucijas (prezidentų tarybos, tarpparlamentinių ryšių grupės), aktyviai bendradarbiauja karinėje (bendras Ukrainos ir Lenkijos batalionas Kosove) ir kitose srityse.

Didžiausią potencialą ir politinių ambicijų paveikti provakarietišką Kijevo kursą turi Varšuva. Tai sąlygoja ir betarpiškas teritorinis sąlytis, ir per Lenkiją netiesiogiai besireiškianti JAV įtaka Ukrainai, ir lenkų politinio elito siekis tapti Vakarų struktūrų Rytų politikos vienu svarbiausiu formuotoju¹⁷. Varšuva, siekdama „įtraukti“ Kijevo į Vakarus, vadovaujasi konkrečiais geopolitiniais sumetimais: provakarietiška Ukraina taptų buferiu tarp Lenkijos ir Rusijos, leistų lenkams išvengti savotiško Vakarų forposto Rytų Europoje vaidmens. Dar 1993 m. Lenkija, naudodamasi vadinamuoju Veimaro trikampi (Paryžius – Berlynas – Varšuva), mėgino prie jo prišlieti ir Ukrainą. Lenkų pastangų potekstė reiškė Ukrainos, kaip nacionalinės valstybės, stabilizavimą ir pavertimą kliūtimi Maskvos siekiams reintegruoti Kijevo į posovietinę erdvę¹⁸. Tačiau pastangos nebuvo sėkmingos.

Naują Varšuvos aktyvumą sustiprino Lenkijos tapimas Vakarų struktūrų dalimi. Šią tendenciją gerai iliustruoja 2003 m. pradžioje Lenkijos užsienio reikalų ministerijos parengta ES *Rytų dimensijos* iniciatyva, turėjusi papildyti ES *Platesnės Europos* komunikatą. Varšuva siūlė ES laikytis Ukrainos (ir Moldovos) atžvilgiu „atvirų durų“ principo, traktuoti ją taip pat kaip Maskvą, pripažinti Ukrainą rinkos ekonomikos šalimi ir atverti kelią narystei Pasaulinėje prekybos organizacijoje (PPO); aktyviau remti bendrus energetinius bei infrastruktūrinius projektus¹⁹. Vis dėlto pabrėžtinai ir tam tikras Varšuvos politikos deklaratyvumas – tai parodė geoenergetinių projektų (pvz., Odesos–Brodų naftotiekio sujungimas su Lenkijos naftos terminalais) likimas.

* * *

Turint omenyje, kas pasakyta, nekyla abejonių, jog 2004 m. rudenį artėjančius prezidento rinkimus Ukraina pasitiko būdama sudėtingoje išorinių ir vidinių veiksnių įtakos pynėje. Problema buvo, kaip šiame kontekste politinius žingsnius modeliuos kandidatai. Ar jų veiksmai politiniam kapitalui didinti bus skirti atskiroms vidaus

tendencijoms radikalizuoti? Kaip šie veiksmai koreliuos su išorinėmis įtakomis, juo labiau ryškėjant, matysime, išorės veikėjų siekiams sau palankia linkme veikti Ukrainos geopolitinį apsisprendimą.

2. Oranžinė režimo transformacija: vidinės ir išorinės priežastys

Kodėl Ukrainoje, skirtingai nei kitose NVS šalyse, sužlugo politinės valdžios „perdavimo“ procesas? Kitaip tariant, kodėl vyraujančiam politiniam elitui, jo lyderiui, net ir naudojantis veik visomis administracinių išteklių galimybėmis, manipuliuojant „demokratiniais rinkimais“, nepavyko išlaikyti (perduodant valdžią statytiniui) įtakos politinėje sistemoje ir tai leido prabilti apie revoliuciją²⁰?

Revoliucijų priežastis bei pobūdį aiškinančios teorijos akcentuoja, kad revoliucijų baigtį lemia vidinių (struktūriniai) bei išorinių (tarptautinė aplinka) veiksnių derinys. Panašiai interpretuojamas ir Ukrainos atvejis. Pasak D. Trenin, „buržuazinės demokratinės revoliucijos“ Ukrainoje negalėjo sukelti vien tik išorinis veiksnys – Vakarų įtaka ar Kremliaus klaidos. Buvo ir svarbių vidinių priežasčių: L. Kučmos siekis visais būdais išlaikyti valdžią, režimo krizė, politinio elito skilimas, efektyvi opozicijos taktika, vidurinės klasės mobilizacija Kijeve, informacijos priemonių poveikis, pagaliau režimo nesugebėjimas griebtis prievartos ir pan.²¹ Vakarų analitikai vertina oranžinę revoliuciją kaip demokratinę revoliuciją Vidurio Europoje, o vėliau Serbijoje ir Gruzijoje tąsą. Kitaip tariant, jos interpretuotinos kaip taikūs „visuomenių sukilimai“ prieš korumpuotus, nedemokratinus režimus²².

Vidinės režimo transformacijos prielaidos

Politinio režimo pliuralizmas ir atvirumas. Tvirtinama, jog „nedemokratinis“, korumpuotas, nepopuliarus L. Kučmos režimas (2004 m. jį teigiamai vertino 3 proc. gyventojų) sudarė palankias prielaidas opozicijai mobilizuoti visuomenę prieš rinkimų klastojimus. Kartu pažymima,

kad režimas išliko pakankamai pliuralistinis ir atviras. Nepaisant pastangų administracinėmis priemonėmis riboti opozicijos veiksmus, ji turėjo santykinai neblogas sąlygas veikti. Tai leido apie populiarų ekspremjerą V. Juščenką burtis įvairioms, dažnai ideologiškai skirtingoms politinėms jėgoms. Jos siekė vieno tikslo – pakeisti L. Kučmos režimą. Į susidariusi bloką „Mūsų Ukraina“, besistengiantį „užimti“ provakarietiškos politinės jėgos nišą, susitelkė dešimt politinių partijų (kelios „Rukh“ atmainos, „Solidarumas“, Ukrainos nacionalistų kongresas, „Pirmyn, Ukraina“, Liaudies valstiečių sąjunga, Ukrainos liberalų partija ir kt.). Rinkėjų branduolį sudarė Vakarų ir iš dalies Vidurio Ukraina.

„Mūsų Ukrainos“ padėtis šalies politinėje sistemoje dar labiau sustiprėjo, kai prie jos prisijungė J. Timošenko koalicija („Tėvynė“, „Nacionalinis išsigelbėjimo frontas“). Blokų lyderiai buvo išeiviai iš prezidentui artimos politinės nomenklatūros, dėl įvairių priežasčių nutolę nuo režimo, o kovą su juo ir vadinamąja oligarchine sistema paskelbė pagrindiniu politinės kovos objektu. Ši sąjunga pasirodė labai produktyvi prezidento rinkimuose. Jos lyderiai gerai papildė vienas kitą. V. Juščenka akcentavo evoliucioniškumą, J. Timošenko – radikalizmą. O jų konkurentai, režimo šalininkai, telkėsi apie L. Kučmos remiamą kandidatą, vyriausybės vadovą V. Janukovičių, vadovaujantį politiniam blokui „Už vieningą Ukrainą“. Jį sudarė jėgos, atstovaujančios aparatčikams, Rytų Ukrainos finansinėms-pramoninėms grupuotėms, valstybinių įmonių direktoriams (Liaudies demokratinė partija, „Darbo Ukraina“, Regionų partija, Agrarijų partija, Pramonininkų ir verslininkų partija). Priešingai Juščenkos–Timošenko tandemo vakarietiškumui, V. Janukovičiaus blokas pasisakė už glaudesnius santykius su Rusija. Paprastai tokių dviejų didelių politinių susivienijimų, deklaruojančių priešingas šalies raidos kryptis, atsiradimas sparčiai politizuoja bei poliarizuoja visuomenę ir šia prasme formuoja „*revoliucinės situacijos*“ prielaidas²³.

Svarbu pabrėžti ir L. Kučmos prezidentavimo laikotarpiu neišnykusį politinės sistemos atvirumą Vakarų demokratinių struktūrų įta-

koms, suvaidinusioms svarbų vaidmenį prezidento rinkimuose²⁴. Jų, ypač antrojo turo, stebėtojų, atstovaujančių įvairioms užsienio demokratinėms institucijoms, skaičius beprecedentis. Būtent šie stebėtojai, jų vertinimai formavo bendrą Vakarų valstybių ir pačių ukrainiečių požiūrį į antrojo turo rezultatus kaip į neskaidrius, nedemokratinis ir falsifikuotus. Pagaliau šalyje, daugiausia didesniuose miestuose, veikė pilietinės organizacijos (pvz., „Pora“), formaliai neasocijuotos su politinėmis jėgomis, pagrindiniu uždaviniu kėlusios tikslą užtikrinti rinkimų demokratiškumą. Būtent jos, palaikiusios glaudžius ryšius su panašiomis Vakarų šalių organizacijomis, vėliau suvaidino svarbų vaidmenį rengiant neprievartinį, pilietinį pasipriešinimą režimo bandymams legitimuoti falsifikuotus rezultatus.

Oligarchinės politikos ypatybės. Analizuojant Ukrainos politinės sistemos ypatybes, „demokratijos deficito“ klausimą, dažnai aiškinama, jog jį sąlygoja ir tiesioginis stambių finansinių-pramoninių arba oligarchinių grupių suaugimas su politine valdžia. Šiame kontekste dėmesį patraukia apie 2000 m. išryškėjusi oligarchinės sistemos krizė, kreipusi šalį revoliucinės režimo transformacijos link.

Paprastai Ukrainoje skiriamos kelios didžiausios, dažnai dėl įtakos aukščiausiai politinei valdžiai, prezidentui tarpusavyje konkuruojančios oligarchinės grupės: Dnepropetrovsko (V. Pinčiuko vadovaujamas koncernas „Interpaip“, palaikantis glaudžius ryšius su artima Kremliui Maskvos „Alfa – grupe“; Derkačų šeimos kontroliuojamas įtakingų masinių informacijos priemonių holdingas), Kijevo (G. Surkio – V. Medvedčiuko koncernai, turintys įtakos Ukrainos energetikos, naftos ir dujų, laivų statybos ir cukraus sektoriams, O. Volkovo vadovaujama grupė, veikianti dujų ir naftos sektoriuose), Donecko (turtiniausias ukrainietis R. Achmetovas). Be šių grupių, Ukrainos politinei sistemai daro įtaką ir daug daugiau smulkesnių ekonominių ir politinių grupuočių bei neformalių susivienijimų. Jiems atsirasti prielaidas sudarė bendras Ukrainos ekonomikos augimas²⁵, leidęs iš pradžių jų įtakai skleistis atskiruose regionuose. Pavyzdžiui, vienas iš pagrindinių finansinių V. Juščenkos rėmėjų P. Porošenko stiprią eko-

nominę-politinę padėtį užsitikrino Vakarų Ukrainos dalyje, Vinitcoje. Įsitvirtinusios regionuose, grupuotės pamažu ėmė reikšti nepasitenkinimą „uždara“ oligarchine sistema, trukdančiai jų verslo, politinės įtakos plėtotei. Tad prezidento rinkimai joms atvėrė galimybes atsidurti politinės sistemos centre, savo ruožtu sukuriančiame naujas sąlygas verslo plėtrai.

Oligarchinės sistemos krizė sietina ir su prezidento vaidmens pokyčiais. Ukrainos prezidentas *de facto* atliko skirtingų grupių interesų derintojo vaidmenį. Ilgą laiką L. Kučmai pavykdavo šis vaidmuo. Tačiau 2000–2001 m. jo prestižas smuko (politiniai skandalai – Grijorijaus Gongadzės byla, neskaidrūs privatizacijos procesai etc.), sumažindamas ir realią prezidento galią. Oligarchinė sistema, paremta prezidento balansavimu tarp didžiausių verslo grupių, įžengė į kritinę stadiją. Kučma, siekdamas asmeninio saugumo bei interesų apsaugos, buvo priverstas pasirinkti vieną oligarchinę grupuotę. Toks apsisprendimas padidino visuomenės nepasitenkinimą. Jos kritikos objektu tapo ne tik prezidentas, oligarchai, bet ir visa sistema. Susidariusia padėtimi pasinaudojo opozicija, pateikdama save kaip kovotoją su korumpuota politine-ekonomine sistema.

Regionalizmas ir politika. Pažymėtina, jog svarbiu veiksniumi tapo santykinai labiau konsoliduota ukrainiečių nacionalinė savimonė. Būtent į ją atvirai apeliavo V. Juščenka, skelbdamas tikslą – stiprinti šalies valstybingumą. Prieš rinkimus atlikti sociologiniai tyrimai parodė, jog toks tikslas buvo priimtinas daugiau nei 17 proc. šalies gyventojų. Tiesa, statistika atskleidė taip manančiųjų skaičiaus, palyginti su 2002–2003 m., mažėjimą (pirmenybę santykiams su Rusija teikė 11,4 proc. gyventojų; 34,3 proc. respondentų šalies ateitį siejo su slavų „bloku“; 14,4 proc. pasisakė už santykių su Vakarais stiprinimą²⁶).

Prezidento rinkimai parodė, jog Ukrainos regionų geopolitinės kvalifikacijos reikšmingai lemia rinkėjų sprendimus. Trijuose rinkimų ratuose V. Juščenka didžiausios paramos sulaukdavo šalies Vakaruose, o V. Janukovičius – Rytuose ir Pietuose²⁷. Ypač svarbi įvykių raida tapo V. Juščenkos ir jo rėmėjų pergalė Kijevo regione ir pačioje

sostinėje (Kijevo regione atitinkamai surinko 59,72, 76,36, 82,70 proc. rinkėjų balsų, o sostinėje – 62,3, 74,36, 78,37 proc.²⁸). Tai lengvino opozicijos pastangas ne tik greitai mobilizuoti rėmėjus, vykdyti masines pasipriešinimo akcijas, bet ir tapo staigmena V. Janukovičiui, sostinėje praktiškai atsidūrusiam visiškoje izoliacijoje.

Oranžinė revoliucija ir geopolitika

Analizuojant politinės krizės Ukrainoje atomazgą, pabrėžiama išorinių, geopolitinių veiksnių įtaka. Aiškinama, jog Ukraina, atsidūrusi ypatingoje Vakarų ir Rusijos interesų sankirtoje, buvo šių interesų tiesiogiai veikiama: abi pusės negailėjo išteklių, turėjo savus kandidatus. Vakarai, pasirodę efektyviau, nugalėjo, sustiprindami įtaką vakarinėje NVS dalyje bei suduodami rimtą smūgį Kremliaus regioninėms ambicijoms. Neatsitiktinai Rusijoje V. Juščenkos pergalė vadinta Vakarų idealiai atlikta „specialia operacija“²⁹.

Net ir oponuojantiems sąmokslų teorijai tektų pripažinti, kad išorės poveikis, paaštrėjusi Vakarų – Rusijos konkurencija Ukrainoje buvo svarbūs. Šiam procesui turėjo įtakos kelios priežastys. Vakarai (ypač JAV) ir Rusija rinkimus Ukrainoje įvertino kaip strategiškai reikšmingus šalies geopolitinei orientacijai. Svarbiausių išorinių veikėjų politinės linijos skyrėsi. V. Putinas siekė tiesiogiai sustiprinti Rusijos įtaką, o Vakarai, mėgindami skleisti savąją, spartino demokratizaciją. Nepamirština, jog vadinamasis Vakarų – Rytų struktūrinių interesų sutapimas NVS erdvėje yra dinaminis procesas, keliantis nuolatinę konkurenciją. Nors dėl abipusio suinteresuotumo ji neperauga į tiesioginius konfliktus, rodo tendenciją, jog abi pusės ir toliau naudosis vidines NVS erdves šalių politines konjunktūras savo įtakai plėsti.

V. Putino Ukrainos projektas. Kremlius prezidento rinkimus naudojo kaip priemonę konsoliduoti Rusijos įtaką Ukrainoje, spartinti VEE sudarymą, kartu stiprindamas Maskvos pozicijas tiek NVS erdvėje, tiek tarptautinėje arenoje. Kijevas, priešingai Minskui ir Astanai, VEE atžvilgiu ilgą laiką dvejojo, laviravo ir vylėsi gauti nuolaidų iš

Vakarų. 2003 m. L. Kučma apsisprendė plėtoti bendradarbiavimą VEE lygmeniu – numatė sukurti laisvos prekybos zoną, vėliau – sudaryti muitų, taip pat ekonominę sąjungą. Beje, Kremlius neslėpė ambicijų kurti ir bendras politines struktūras. Akivaizdu, jog ekonominės ir eventualus politinės integracijos gilinimas būtų izoliavęs Ukrainą nuo Vakarų.

Prieš rinkimus atrodė, jog Maskvos planai (pasirinktas favoritas) Ukrainoje turi labai rimtą pagrindą. Čia buvo stiprios politinės-finansinės grupės, palaikančios glaudžius ryšius su Rusija. Didelė gyventojų dalis santykiams su Rusija teikė pirmenybę. Kremlius turėjo įvairių galimybių daryti įtaką rinkimų procesui, net ir V. Putino korta (2004 m. rudenį jis buvo laikomas populiariausiu politiku³⁰). Kremliaus požiūriu, klostėsi ir palanki tarptautinė situacija. JAV gyveno savo prezidento rinkimų nuotaikomis, sprendė Irako pacifikavimo problemą, o ES rūpinosi integracija ir sutarties dėl Konstitucijos priėmimu. Tai įvertinusi, Maskva pasirinko paprastą taktiką – remti parankesnę sau pretendenta. V. Juščenkos aplinkos pastangas užmegzti kontaktus įvertinęs kaip Vakarų „šamokslą“³¹, Kremlius ėmėsi favoritizuoti V. Janukovičių, programinėse kalbose žadėjusį atsisakyti kurso į NATO, suteikti rusų kalbai valstybinės statusą, įvesti dvigubą pilietybę³². Palankumo jam ėmė neslėpti rusų žiniasklaida. Asmeninę paramą parodė ir pats Putinas – kelis kartus apilankė V. Janukovičių, o po antrojo rato, nesulaukęs rezultatų, pasveikino jį su pergale³³.

Todėl suprantama, jog Maskva V. Juščenkos pergalę suvokė kaip geostrateginį ir asmeninį V. Putino pralaimėjimą. Iškilę reali grėsmė Rusijos globojamam VEE planui ir jos įtakos NVS erdvėje projekcijoms. Kremliaus požiūriu, naujasis NVS integracijos modelis ne tik pralaimėjo Vakarų siūlytomis bendradarbiavimo formoms, bet ir apnuogino Rusijos užsienio politikos spragas. V. Putinas atsitraukė, sutikdamas su Vakarų pateiktu krizės sprendimu – surengti pakartotinius antrojo rato balsavimus.

Vakarai ir Ukrainos demokratizacija. Vakarai taip pat vertino rinkimus Ukrainoje kaip strateginius, paveiksiančius ne tik šalies, bet ir

apskritai Vakarų – Rytų santykių raidą. Vakarams (ypač JAV) kėlė nerimą Kremliaus pastangos įsivyrauti Ukrainoje, plėsti įtaką NVS erdvėje, taip pat Rusijos vidaus politikos pokyčiai. Putino bandymai, dangstantis kova su terorizmu, stiprinti prezidento galias sukėlė Vakaruose kritikos bangą. Neutralesnį Prancūzijos ir Vokietijos lyderių požiūrį užgožė JAV bei naujųjų ES narių atviri pareiškimai apie Kremliaus mėginimus vėl įsivyrauti visame Vidurio ir Rytų Europos regione. Tokio pobūdžio vertinimuose išryškėjo ne tik ideologinis imperatyvas – posovietinės erdvės demokratizacija, bet ir aiški geopolitinė potekstė. Demokratijos sklaida ne tik stabilizuotą Ukrainą, atvertą jos integracijos į Vakarų struktūras kelius, bet ir suteiktą pozityvų impulsą JAV interesų sklaidai Vidurio ir Rytų Europoje.

Būtent todėl Vašingtonas, nepaisydamas Irako krizės ir savųjų rinkimų, „įsitraukė“ į prezidento rinkimus Ukrainoje. Formaliai G. Busho administracija, pasisakydama už skaidrius rinkimus, nepalaikė nė vieno kandidato, tačiau vylėsi V. Juščenkos pergale. Valstybės departamentu ataskaitos Kongresui byloja, jog Vašingtonas tokios taktikos laikėsi nuo 2004 m. pradžios. Didžioji finansinės paramos (13,8 mln. JAV dolerių³⁴ dalis) skirta nepriklausomai žiniasklaidai bei nevyriausybinėms organizacijoms, turėjusioms užtikrinti rinkimų skaidrumą, bei rinkimų stebėtojų išlaikymui. Rinkimams artėjant, Vašingtonas ėmėsi aktyviau naudoti politines priemones. Pavyzdžiui, 2004 m. rugsėji kongresmenė D. Rohrabacher pateikė Bendruomenių rūmams specialų įstatymo projektą „Dėl Ukrainos demokratijos ir sąžiningų rinkimų“, numačiusį ukrainiečių pareigūnams, įtartiems klastojus rinkimus, sankcijas. Spalio pradžioje Bendruomenių rūmai priėmė specialią rezoliuciją dėl Kijevo atsakomybės užtikrinant sąžiningus rinkimus³⁵. Spalį–lapkritį Valstybės departamentas paskelbė pareiškimus dėl rinkimų Ukrainoje, išpėdamas dėl padarinių už rinkimų pažeidimus. Specialiai rinkimams stebėti Baltieji rūmai pasiuntė į Kijevą senatorių R. Lugarą. Beje, jis po antrojo rinkimų rato pareiškė, jog režimas nesibodi klastoti rezultatus. Pagaliau 2004 m. lapkričio 25 d. valstybės sekretorius Collinas Powellas, remdamasis įvairių tarptauti-

nių organizacijų išvadamis pareiškė, jog Vašingtonas nepripažins rinkimų rezultatų. Tą pačią dieną ES pirmininkaujanti Olandijos premjeras taip pat pareiškė, jog rinkimai neatspindėjo ukrainiečių troškimų.

Prasidėjus masinėms protesto akcijoms, Vašingtonas toliau spaudė Kijevą, ragindamas nenaudoti jėgos, pradėti derybas su opozicija, surengti nefalsifikuotus rinkimus. ES iš esmės pritarė JAV pozicijai. Principinis Vakarų pozicijų bendrumas vertė L. Kučmą ieškoti politinių kompromisų. Gruodžio 3 d. Ukrainos Aukščiausiasis Teismas panaikino Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimą dėl V. Janukovičiaus pergalės, paskelbė pakartotinį, antrąjį prezidento rinkimų ratą. Sprendimą sveikino ne tik opozicija, bet ir Vašingtonas. Gruodžio 26 dieną pakartotinius rinkimus stebėjo apie 12 000 stebėtojų. V. Juščenka, laimėjęs 17-oje Vakarų ir centriniuose regionuose, surinko 52 proc. balsų. V. Janukovičius, pergalę šventęs 10-yje Pietų ir Rytų regionų – 44 proc.

Regioniniai veikėjai: Lenkijos–Lietuvos tandemas. Pabrėžtina, kad bendrą Vakarų požiūrį dėl krizės Ukrainoje sprendimo politinėmis priemonėmis detalizavo naujosios NATO ir ES narės – Lenkija bei Lietuva. Beje, Briuselis, atstovaujamas J. Solanos, tik po ilgų Varšuvos įtikinėjimų išdrįso užklausti ES senbuvių lyderius nuomonės dėl ES specialiosios misijos Kijeve. Iš esmės tiek Berlynas, tiek Paryžius neslėpė skepsio. Tik Vašingtonui parėmus Lenkijos iniciatyvą, kurią palaikė ir Lietuva, imta rimčiau reaguoti į situaciją³⁶. Naujokų sumanymas buvo svarbus keletu aspektų. Užsienio tarpininkų dalyvavimas (be A. Kwasniewskio ir V. Adamkaus, tarpininkavimo misiją atliko J. Solana bei Rusijos Dūmos pirmininkas B. Gryzlovas) sustiprino įsitikinimą, kad politinę krizę galima išspręsti taikiai. Lenkijos ir Lietuvos iniciatyvumas parodė, jog naujosios ES narės gali įnešti svarbų praktinį indėlį į ES Rytų politiką, be kita ko, didindamos naujokų „svorį“ apskritai formuojant ES kaimynystės politiką. Pagaliau tarpininkavimo misija atskleidė ribotas Rusijos galimybes sprendžiant politinius konfliktus NVS erdvėje.

Minėta iniciatyva iš esmės pasiektas esminis persilaužimas deeskaluojant padėtį Ukrainoje, o pasiūlytas konflikto sureguliuavimo planas, pritarus ir kitiems tarpininkams, tapo abiejų konfliktuojančių šalių kompromisu. Jis rėmėsi prievartos nenaudojimo principu, siūlė praktinius politinės krizės sprendimus – rengti pakartotinį antrąjį prezidento rinkimų ratą, rinkimų įstatymų pataisas, mažinančias klastojimo galimybes, taip pat kėlė politinės reformos sąlygas. Esminė jų nuostata – sumažinti prezidento galias bei įtaką, stiprinant parlamento ir vyriausybės vadovo galias. Pasiūlymai, iš esmės dėję pagrindus Ukrainos politinės sistemos demokratizacijai ir turėję įsigalioti po Rados rinkimų 2006 m. kovą, tenkino abu kandidatus.

3. Po oranžinės revoliucijos: naujos užsienio politikos perspektyvos

Juščenkos pergalė sudarė prielaidas provakarietiškai Ukrainos užsienio politikai. Apie būtinybę stiprinti ryšius su Vakarų struktūromis, išitraukiant į jas tiesiogiai, naujasis prezidentas yra kalbėjęs ne kartą. Pavyzdžiui, 2005 m. sausio 26 d. Europos Tarybos (ET) Parlamentinėje asamblėjoje Strasbūre jis akcentavo, jog pagrindinis šalies tikslas – įstoti į ES. Vėliau Briuselyje NATO viršūnių susitikime pareiškė, jog Ukraina turi tik du prioritetus – ES ir NATO. Tačiau šios linijos įgyvendinimas susijęs su keliomis dilemomis.

Kijevo integracijos į Vakarus siekiai gali kelti įtampą ir konfliktus su Maskva. Tai komplikuotą vakarietišką apsisprendimą. O Vakarai politiškai nepasiruošę pasiūlyti Ukrainai spartesnę integracijos planą. Kitaip tariant, ir po revoliucijos Kijevui teks įveikti Vakarų inerciją Ukrainos atžvilgiu. Ši aplinkybė gali silpninti visuomenės paramą vakarietiškai orientacijai³⁷. Taigi dilemų sprendimas daug priklausys nuo to, kaip Kijevas sugebės išlaikyti konsoliduotą prezidento rinkimus laimėjusį, vakarietišką orientaciją skelbusį Juščenkos–Timošenko bloką bei laimėti 2006 m. pavasarį parlamento rinkimus. Pergalė būtų signalas, bylojantis apie politinę valią vykdyti liberalias reformas

ir tęsti vakarietišką užsienio politikos kursą.

Ukrainos ir Rusijos santykių perspektyvos. Tikėtina, jog Maskva nėra galutinai apsisprendusi, kokios strateginės linijos laikytis santykiuose su Kijevu³⁸. Tačiau yra požymių, liudijančių apie Maskvos galimybes laikytis dviejų – nuosaikios ir revanšistinės – užsienio politikos linijų santykiuose su Kijevu.

Nuosaiki linija remtūsi prielaida, jog Ukrainos integracija į Vakarų bus minimali, o Rusijos įtaka ir toliau bus išlaikyta. Todėl Maskvai netikslinga eskaluoti padėtį Ukrainoje, o priešingai – rūpėtų plėsti ekonominį ir politinį bendradarbiavimą. Ši linija išryškėjo tuoj po krizės, 2005 m. sausio 24 d. Maskvoje vykusiame Putino ir Juščenkos susitikime. Rusija nerodė noro aštrinti santykius, tarėsi, kaip tęsti ekonominį-politinį dialogą pripažindama skirtumus, ypač dėl VEE³⁹. Nuosaikumą Putinas pademonstravo ir 2005 m. kovo 19 d. vizito Kijeve metu. Rusijos prezidentas pareiškė, kad būtina „panaikinti tarp šalių egzistuojančias problemas“ (originaliai frazė išpūdingesnė – „začistit problemy“)⁴⁰. Kremlui rūpėjo išsiaiškinti Kijevo dalyvavimo VEE perspektyvas, o Juščenkai – ar Rusija pasirengusi kurti laisvos prekybos zoną. Konkrečių susitarimų nebuvo pasirašyta. Sutarta tarpvyriausybinių komisijų pakeisti „Putino ir Juščenkos“ keturių komitetų komisija: gynybos, tarptautinio, ekonominio bendradarbiavimų bei humanitarinių klausimų⁴¹. Tai lyg ir patvirtintą prielaidą, jog Kremlius ir Kijevas bent jau artimiausiu metu nesuinteresuoti didinti įtampą.

Antroji linija – revanšistinė, siekianti stiprinti Rusijos politinę įtaką Ukrainoje ir apskritai NVS erdvėje. Šią liniją bene aiškiausiai įvardijo Kremlui artimas politologas G. Pavlovskis. Pasak jo, Rusija Ukrainoje padariusi lemtingą klaidą, ignoruodama „socialinį veiksnį“, t. y. įvairias NVO's. Jis paragino Maskvą aktyviau bendradarbiauti su opozicija naujam režimui, siekiant revanšo Rados rinkimuose⁴².

Tikėtina, jog Rusija stengsis silpninti Ukrainą, pavyzdžiui, kompromituodama tarptautinėse institucijose Kijevą už demokratijos pažeidimus. Štai 2005 m. gegužės 20 d. Rusijos Valstybės Dūma vos ne vienbalsiai priėmė deklaraciją „Apie politinės situacijos plėtotę Uk-

rainoje“, įpareigodama Rusijos delegaciją ET Parlamentinėje asamblėjoje kelti klausimą dėl pažeidimų⁴³. Neatmestina prielaida, jog Maskva, panaudodama savo ekonominę įtaką, gali bandyti destabilizuoti ir ekonominę situaciją Ukrainoje. Šiuo metu dar sunku pasakyti, ar tokio destabilizavimo pavyzdys galėtų būti „benzino ir dujų byla“, tačiau akivaizdu, jog ji Ukrainoje tampa svariu politiniu veiksmu.

Ukraina – Vakarai: nuo kaimynystės link integracijos? Iki oranžinės revoliucijos Vakarų santykiai su Ukraina daugiausia priklausė nuo Vakarų santykių su Rusija. Metaforiškai teigtume, kad šiuo atveju Vakarai apskritai neturėjo „savarankiškos“ Ukrainos politikos. Kyla klausimas, ar Juščenkos pergalė iš esmės pakeitė situaciją?

Dilema juntama ir po revoliucijos, ypač ES ir Ukrainos santykiuose. Briuselis sveikino naują „strateginį Ukrainos pasirinkimą reformuoti ir demokratėti“⁴⁴, tačiau ir toliau linksta „pristabdyti“ jos eurointegracinį entuziazmą, atsisako traktuoti ją kaip potencialią ES valstybę narę. Kijevui buvo aiškiai pasakyta – narystės klausimas, taip pat diskusijos „atviros ar uždaros ES durys?“ yra ankstyvos. Anot Europos Komisijos (EK) išorinių reikalų komisarės B. Ferrero-Waldner, ES gali derėtis tik dėl privilegijuotos partnerystės statuso. Briuselio poziciją lėmė ne tik Kremliaus reakcija, bet ir institucinis ES neapibrėžtumas bei objektyvus Kijevo nepasirengimas. Todėl suprantama, kodėl ES naujajai Ukrainos valdžiai pasiūlė grįžti prie Veiksmų plano idėjos. Briuselio manymu, jis bent jau trejiems metams apibrėžtų bendradarbiavimo lygmenį, padėtų atsiriboti nuo „įkyrių“ klausimų dėl Ukrainos narystės ES.

Veiksmų planas buvo baigtas rengti 2004 m. gruodį. Neužsimindamas apie narystę, jis numatė svarbiausias bendradarbiavimo kryptis, o sausio 31 dieną jas dar labiau detalizavo: rinkos ekonomikos statuso suteikimą, paramą narystei PPO, prekybos (plienų ir tekstilė) režimo liberalizavimą, vizų režimo paprastinimą, laisvos prekybos zonos sukūrimą 2006 m. Planas pasirašytas 2005 m. vasario 21 d. EK pirmininkas Ch. M. Barroso, gegužės 14-ąją sveikindamas Kijevą su

Europos diena, pažymėjo, jog Veiksmų planas pradeda naują ES ir Ukrainos suartėjimo etapą. Dar konkrečiau pasisakė EK atstovybės Kijeve vadovas I. Bougas, teigdamas, jog Ukrainos narystė ES priklausys tiek nuo Briuselio ir Kijevo santykių plėtros, tiek nuo Kijevo pastangų įgyvendinti pasirašytą dokumentą, „neatmetantį narystės galimybių“⁴⁵. Atrodo, jog formuluotei naujoji valdžia bent jau šiuo metu pritaria. V. Juščenka, pareiškęs, kad Ukraina tikrai taps ES nare, pabrėžė būtinybę intensyviai vykdyti „namų darbus“, t. y. priimti apie 400 naujų įstatymų, jų pataisų, o derybas dėl narystės pradėti tik įgyvendinus planą⁴⁶.

Šiuo metu vyriausybėje yra įsteigtas specialus vicepremjero Europos integracijai postas (Olegas Rybačukas), taip pat parengtas pakankamai išpūdingas, konkretus Veiksmų plano įgyvendinimo tvarkaraštis. Tiesa, Rybačukas ir premjerės patarėjai užsienio politikai bei eurointegracijai pripažįsta, kad iki praktinio tvarkaraščio įgyvendinimo toli: institucinis tarpžinybinis komunikavimas, sprendimų priėmimas neaiškūs, trūksta kvalifikuotų specialistų, baiminamasi, ar praktinis kai kurių „namų darbų“ atlikimas neigiamai neatsilieps rinkimų į parlamentą rezultatams⁴⁷. Taigi kol kas sunku prognozuoti tolesnius ES ir Ukrainos santykius. Regis, narystės klausimu senų ir naujų ES narių požiūriai skirsis. Jiems turės įtakos ir 2006 m. kovą vyksiantys rinkimai į Aukščiausiąją Radą. Prorusiškų jėgų pergalė apribos Briuselio ir Kijevo dialogą.

NATO (JAV) santykių su Ukraina analizė atskleidžia panašias dilemas. Aljansas nėra apsisprendęs dėl Kijevo narystės. Klausimą komplikuoja ir tai, jog narystę NATO remia tik 15 proc. ukrainiečių, o narystę ES – 44 proc. Tačiau pažymėtina Busho administracijos ir respublikonų daugumos Kongrese parama santykių su Kijevu gerinimui. Vašingtone provakarietiška Ukraina vertinama kaip esminis saugumo ir stabilumo veiksnys Europoje⁴⁸. Tai akivaizdžiai atskleidė Juščenkos vizitas JAV balandžio mėnesį. Jo metu vyko intensyvios abiejų šalių generalitetų derybos. Bushas pažadėjo paramą integruojantis į Vakarų, PPO narystės siekiam, Jacksono–Venniko pataisos peržiū-

rai, nors tai siejo su oranžinės revoliucijos laimėjimų įtvirtinimu. JAV nuostatos atsispindėjo ir balandžio 21 dieną Vilniuje vykusiame neformaliame NATO ir Ukrainos užsienio reikalų ministrų susitikime. Pasirašytą dokumentą dėl intensyvaus dialogo JAV valstybės sekretorė C. Rise apibūdino kaip žingsnį, „pakeliantį Aljanso ir Ukrainos santykius į naują lygį“. Tiesa, neatmestina, jog tokiu būdu ji tiesiog maskavo išsiskyrusius senosios ir naujosios Europos valstybių – NATO narių – požiūrius dėl Kijevo narystės.

Apibendrinami teigtume, jog Vakarai ukrainietiškos politikos artimiausią perspektyvą sieja su 2006 m. rinkimais į parlamentą. Šiame kontekste išsiskirtų Vašingtono linija, pagrįsta realizmu ir geopolitine logika, vertinanti Ukrainą kaip geopolitinį veiksnį, atsverianti Rusijos vyravimą Vidurio ir Rytų Europoje. O tai leistų teigti, jog JAV rodys daugiau diplomatinio ir politinio aktyvumo Ukrainoje nei ES.

4. Lietuvos strategijos Ukrainos atžvilgiu metmenys

Lietuvos strategija Ukrainos atžvilgiu po 1991 m.

Lietuvos politikoje Ukrainos atžvilgiu reiškėsi kelios tendencijos: parama Ukrainos valstybingumui ir jos vakarietiškai užsienio politikos orientacijai, politinės sistemos demokratizavimo skatinimas. Nepriklausoma, demokratinė ir į Vakarus nusistačiusi Ukraina veiktų kaip saugumo ir stabilumo veiksnys Vidurio ir Rytų Europos regione, mažindama ten Rusijos įtaką. Šia prasme Vilniaus politika Kijevo atžvilgiu iš esmės nesiskyrė nuo bendros Vakarų, o tikslų požiūriu – Lenkijos politikos. Tiesa, Lietuvos, kaip savarankiško geopolitinio veikėjo, galimybės Ukrainoje buvo gana ribotos, geriausiu atveju pasireiškiančios „politikos ekspertavimu“.

Visgi per trumpą laikotarpį Lietuva ir Ukraina sukaupė pakankamai didelį pozityvių santykių „kapitalą“, jo didinimas prisidėjo prie

„minkštojo“ saugumo didinimo posovietinėje erdvėje. Santykių netendo praeities šešėliai ar konfliktų galimybės. Vilnius ir Kijevas pasirašė keletą svarbių tarpvalstybinių sutarčių (draugystės ir bendradarbiavimo, investicijų skatinimo ir apsaugos), tarpžinybinių susitarimų, skatinančių ekonominį bendradarbiavimą (Ukraina tapo viena svarbesnių Lietuvos prekybos partnerių NVS erdvėje), įsteigė Tarpvyriausybinę prekybinio ir ekonominio, mokslinio ir techninio bendradarbiavimo komisiją. Net Lietuvai 2004 m. įstojus į ES bei denonsavus dvišalį laisvos prekybos susitarimą, tai neigiamų padarinių verslo aktyvumui neturėjo. Priešingai, eksporto apimtys 2004 m. padidėjo⁴⁹.

Vis aktyvesni darėsi ir šalių politiniai kontaktai. Santykiai buvo plėtojami pačiu aukščiausiu lygmeniu. 2000 m. Kijeve lankėsi Lietuvos Respublikos Seimo delegacija, vadovaujama V. Landsbergio. 2001 m. Ukrainoje įvyko Europos Tarybos Ministrų komiteto pirmininko, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro A. Valionio vizitas. Santykiai tarp šalių ypač suaktyvėjo 2002-aisiais metais. Tų metų kovą įvyko Lietuvos Respublikos Prezidento V. Adamkaus darbinis vizitas Ukrainoje. 2002 m. kovą su oficialiu vizitu Lietuvoje lankėsi Ukrainos premjeras A. Kinachas, spalį įvyko oficialus Ukrainos Prezidento L. Kučmos, o 2002 m. gruodį – oficialus parlamento pirmininko V. Litvino vizitas. Prezidentui L. Kučmai lankantis Vilniuje, V. Adamkus pareiškė, jog Lietuva „yra pasiryžusi būti geriausia advokate Ukrainai žengiant į Europos Sąjungą“⁵⁰.

Vilnius ir Kijevas, siekdami santykius pakelti į dar aukštesnį politinį lygmenį, juos institucionalizavo. 2002 m. kovą šalių prezidentai pasirašė bendrą Deklaraciją, numačiusią įsteigti prezidentų tarybą (įsteigta 2002 m. spalį), o šalių parlamentams bei vyriausybėms siūlančią įkurti atitinkamas bendradarbiavimo tarybas (tarpvyriausybinė – 2003 m. birželį). Skatinant kultūrinius bei verslo kontaktus, inicijuoti intelektualų ir verslo forumai. Taigi įgyvendindama dvišalius susitarimus Lietuva bandė tapti savotišku *tarpininku* tarp Vakarų ir Ukrainos. Vilniui ši politika buvo naudinga, nes kėlė prestižą Vaka-

ruose, kūrė Lietuvos, kaip regioninės valstybės, įvaizdį. Beje, svarbu buvo ir tai, jog Lietuvos tarpininkavimas nekėlė, kitaip nei Lenkijos, aštrių Rusijos reakcijų. Nors dažnai Lietuvos tarpininkavimas abiem šalims turėjo daugiau simbolinę reikšmę, Vilniaus aktyvumas buvo naudingas Kijevui. Jam tai tapo proga parodyti vakarietišką orientaciją. Tiesa, 2003 m. L. Kučmai aktyviau įsitraukus į Maskvos politikos farvaterį, kuriant VEE, o Lietuvoje kilus prezidentinei krizei, šalių santykiai prarado dinamiką.

Ukrainos ir Lietuvos santykių plėtros perspektyvos po oranžinės revoliucijos

Iš esmės Lietuva pritaria ES bei NATO, jog stabili, demokratinė, ekonomiškai stipri Ukraina – svarbus Europos saugumo ramstis. Pasiūlymuose EK komunikato įgyvendinimui Vilnius daug dėmesio skyrė paramai reformoms Ukrainoje. Lietuva prisidėjo kuriant *Platesnės Europos* koncepciją, paremdama nuostata dėl bendro ES ir partnerių intereso nepaversti naujosios ES išorės sienos kliūtimi prekybai, socialiniams-kultūriniais mainams, regioniniam bendradarbiavimui. 2004 m. tapusi ES nare, Lietuva, kaip ir Lenkija, supaprastino vizų režimą Ukrainai. Po prezidentinės krizės Vilnius vėl suaktyvino politiką Kijevo atžvilgiu. Tendencijai reikštis palanki situacija susiklostė 2004 m. pabaigoje politinės krizės Ukrainoje metu. Nors įtakingi politikai buvo pasyvūs, palaikydamas Lenkijos prezidentą, į krizės politinį sureguliovimą aktyviai įsitraukė V. Adamkus. Ši aplinkybė sudarė palankias sąlygas ne tik dvišaliam, bet ir trišaliam – Vilniaus, Kijevo, Varšuvos – bendradarbiavimui. Būtent šiame kontekste Seimo pirmininkas A. Paulauskas pasiūlė sukurti trišalę parlamentinę tarybą.

Veiklumą Ukrainoje Lietuva rodo dviem lygmenimis: ekspertiniu ir valstybiniu. 2004 m. gruodžio pradžioje Vilniuje įvyko daugiau kaip trisdešimties įvairioms šalims atstovaujančių ekspertų konferencija, svarsčiusi tolesnes politines, socialines Ukrainos raidos tendencijas, jos santykių su Vakarais ateitį⁵¹. Ekspertai sutarė, jog demokratiniai

rinkimai Ukrainoje sudaro prielaidas kokybiškai naujam etapui, kai Kijevo pozicija turėtų būti peržiūrėta. NATO ir ES privalo atsisakyti principo *Russia first*. Neabejotina, šis požiūris leido V. Putinui dėl Vakarų taikstymosi su Maskva viltis prezidento rinkimų Ukrainoje palankių rezultatų. Todėl konferencijos dalyviai siūlė taikyti atvirų durų politiką demokratinės Ukrainos atžvilgiu, taip paremiant būtinąs reformas. Kartu pažymėta, jog Kijevo rusiškoji politika turėtų remtis gerų ir kaimyniškų santykių principais. Kitaip tariant, siūlytas Ukrainos „ėjimo į Vakarus“ receptas buvo panašus į tą, kuriuo naudojosi Vidurio Europos šalys.

V. Juščenką išrinkus prezidentu, o J. Timošenko premjere, Vilniaus žingsniai, skatinantys Kijevo ir Vakarų bendradarbiavimą, dar labiau suaktyvėjo. Tai rodo užsienio reikalų ministro A. Valionio vizitas į Kijevo ir pareiškimai apie rengiamą neformalią NATO diplomatinės vadovų konferenciją bei rengiamą patvirtinti konkretų veiksmų planą, atveriantį kelią Ukrainai tapti Aljanso nare. Iš esmės Vilnius deklaravo NATO „atvirų durų“ Kijevui principą, Ukrainos spaudai leidęs rašyti, jog taip Valionis kalbėjo įpareigotas NATO generalinio sekretoriaus⁵². Tiesa, apie ES ir Ukrainos santykius lietuvis kalbėjo atsargiau. Jis aiškino, kad „Ukrainos draugai“ ir toliau bus aktyvūs lobistai, siekiantys nuolatinio Briuselio ir Kijevo dialogo, atitinkančio visos Europos interesus ir atveriančio jam narystę ES.

Minėta, jog NATO konferencijoje Vilniuje Aljanso ir Ukrainos komisija pritarė intensyviai dialogui. Ukrainos užsienio reikalų ministras B. Tarasiukas jį įvertino teigiamai. Jo nuomone, intensyvaus dialogo ir MAP tikslai tie patys – Ukrainos narystė Aljanse. Visgi būtina pažymėti, jog intensyvus dialogas byloja apie „vingiuotą“ Ukrainos judėjimą NATO link. Tai lėmė kelios aplinkybės. NATO klube nesutariama dėl Kijevo. Žemyninės Aljanso narės, pirmiausia Prancūzija ir Vokietija, linkusios klausimą atidėti, motyvuodamas santykių su Maskva pablogėjimu. Geopolitiškai Berlynas ir Paryžius baiminasi, jog Ukrainos narystė sustiprins Vašingtono, taip pat Aljanso naujokų įtaką, silpninančią senbuvių svorį. Net ir karščiausi Kijevo

rėmėjai suvokia, jog Ukrainoje būtinos demokratinės, ekonominės reformos, armijos pertvarka. Tam reikia ne tik laiko, bet ir politinio stabilumo. Iš esmės jo tikėtis galima tik po Rados rinkimų ir vakariečių jėgų pergalės.

Atsižvelgiant į šias aplinkybes, ypač į Kijevo rodomą euroatlantinį pasirinkimą, Vilniaus politikos Kijevo atžvilgiu metmenys galėtų būti tokie: a) išlaikyti 2004 m. rudenį pasiektą Lietuvos politinių partijų sutarimą dėl aktyvios šalies užsienio politikos apskritai, ypač remiant demokratinis procesus Ukrainoje; b) išnaudoti politinę, ekspertinę patirtį toliau vaidinant aktyvaus tarpininko tarp Ukrainos ir Vakarų vaidmenį, aiškiai nustatant ekspertines sritis, kurias iš esmės apibrėžia ES ir Ukrainos veiksmų planas (pvz., kovos su korupcija patirtis, karinė reforma, konkrečios viešojo administravimo sritys ir pan.); c) akcentuojant strateginį Ukrainos vaidmenį ES ir NATO Rytų politikos sėkmei, siekti kuo platesnio Ukrainos „draugų“ Vakaruose kūrimo sąjungų *ad hoc* pagrindu; ES Europos kaimynystės politikos kontekste kelti „atvirų durų“ principo pritaikomumą, o NATO pasiūlyto intensyvaus dialogo atveju ne tik propaguoti „atvirų durų“ principą, bet ir konkrečiai prisidėti prie dialogo įgyvendinimo bei plėtros; d) efektyviai panaudoti jau esamus, trišalius (Vilnius – Kijevas – Varšuva) tarpininkavimo mechanizmus, juos plėsti, įtraukiant Šiaurės bei Vidurio Europos šalis; e) siekti didesnės finansinės ES paramos reformoms Ukrainoje; f) išnaudojant „Vilniaus proceso“ patirtį, skatinti Ukrainos regionines ambicijas, palaikant GUAM konsolidaciją; g) inicijuoti Baltijos ir Juodosios jūros šalių bendradarbiavimo procesą.

NUORODOS IR PASTABOS

¹ Ukrainistikos tyrimų ir debatų tarptautinių santykių bei geopolitikos kontekstuose apžvalgas žr.: J. Bugajski. *Cold Peace. Russia's New Imperialism*. Westport: Praeger Publisher, 2004. P. 79–95; Z. Brzezinski. *The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. Basic Books, 1997. P. 126–138. Pirmuosius žingsnius tiriant šią problematiką padarė ir Lietuvos politologai:

J. Daniliauskas, R. Lopata, V. Sirutavičius, Ž. Šatūnienė, R. Vilpišauskas. Europos Sąjunga ir Ukraina: Lietuvos požiūris. European Union and Ukraine: Lithuanian Perspective. Vilnius: Eugrimas, 2003; Č. Laurinavičius, E. Motieka, N. Statkus. Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius. Vilnius: LII leidykla, 2005. P. 357–374.

² Plačiau apie Ukrainos geopolitinę padėtį, vietą regioninėje ir globalioje politikoje žr.: Č. Laurinavičius, E. Motieka, N. Statkus. Op. cit., p. 357–374.

³ Ten pat.

⁴ Ten pat.

⁵ Kievskij centr političeskich issledovanij i konfliktologij. Dannye sociologičeskich i ekspertnych oprosov. 2002.

⁶ R. Lopata, G. Vitkus. (red.). NATO: vakar, šiandien, rytoj. Vilnius: Eugrimas, 1999. P. 240.

⁷ P. Baker. Ukraine Resolves to Integrate with Europe // The Washington Post. 2002 08 05.

⁸ J. Bugajski, op. cit, p. 84–85.

⁹ E. Lysytsyn, O. Honcharenko. The USA and Canada // Ukraine 2000 and Beyond: Geopolitical Priorities and Scenarios of Development / Ed. by O. Belov. Kyiv, 1999. P. 69–70.

¹⁰ Ten pat, p. 71.

¹¹ Plačiau apie ES ir Ukrainos santykių dinamiką žr.: J. Daniliauskas, R. Lopata, V. Sirutavičius ir kt., op cit., p. 29–33.

¹² New Neighbourhood-New Association Ukraine and the European Union at the begining of the 21st mentury // Policy Papers 6. Warsaw, March, 2002, p. 11.

¹³ European Council common strategy on Ukraine. Helsinki, 11 December 1999. P. 8.

¹⁴ T. Kuzio. EU and Ukraine: a Turning Point in 2004? // EU Institute for Security Studies, Occasional Papers, November 2003, no 47, p. 20.

¹⁵ Ten pat, p. 10, 20.

¹⁶ Ten pat, p. 20.

¹⁷ W. Cimoszewicz. The Eastern Dimension of European Union. The Polish View // <http://www.embajada-polonia.org>

¹⁸ Ukraina ir Lietuva. Ukrainos instituto darbai. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 7.

¹⁹ T. Kuzio. EU and Ukraine: a Turning Point in 2004? // EU Institute for Security Studies, Occasional Papers, November 2003, no 47, p. 23–24.

²⁰ R. Pipes. In „Bordeland“. The Struggle for Ukraine // National Review, December 27, 2004, p. 20.

²¹ D. Trenin. Vnešnee vmešatelstvo v sobytija na Ukraine i Rossijsko – Zapadnyje otnošenija // Mokskovskij centr Karnegi. Brifing, 2005, vyp. 2, t. 7, p. 1–6.

²² A. Karatnycky. Ukraine's Orange Revolution // Foreign Affairs, Mar. / Apr., 2005, vol. 84, issue 2.

²³ Ch. Tilly. European Revolutions 1492–1992, Blackwell, 1993. P. 29–51.

²⁴ K. V. Chand. Democratisation from the outside in: NGO and international efforts to promote open elections // Third World Quarterly. 1997, vol. 18, no 3, p. 543–550.

²⁵ 2002 m. Ukrainos BVP išaugo 5,2 proc., 2003 m. jau 9,4 proc., o 2004 m. – 12,5 proc. Nuo 1999 m. iki 2004 m. Ukrainos BVP padvigubėjo – žr.: A. Karatnycky. *Op cit.*

²⁶ Ukrainian Society 1994–2004: Sociological Monitoring. Ed. by Natalya Panina, Kyiv, 2004. P. 15.

²⁷ Ukrainos vyriausiosios rinkimų komisijos duomenys. Žr.: www.cvk.gov.ua/pls/vp2004/wp0011. (Žiūrėta 2005 05 14).

²⁸ Ten pat.

²⁹ I. Turbakov. Wanted: Compatative Ideology and Attractive Social Model to Help Russia Retain its Crumbling Sphere of Influence // *Eurasia Daily Monitor*. (January 14) 2005, vol. 2, issue 10.

³⁰ D. Trenin. Vnešnee vmešatelstvo v sobytija na Ukraine i Rossijsko – Zapadnyje otnošenija // *Moskovskij centr Karnegi. Brifing*. (fevral) 2005, vyp. 2, t. 7, p. 2; A. Mošes. Dvojnoje rasširenje i rossijsko-ukrainskie otnošenija // *Moskovskij centr Karnegi. Meždu Vostokom i Zapadom. Ukraina i Belorusija na Evropejskom prostranstve*. Moskva, 2003. P. 12–16.

³¹ D. Trenin. *Op. cit.*, p. 2.

³² Žr. BBC: Ukraina vybiraet prezidenta i mesto na karte mira // *Korrespondent. Kyiv Post*, 5 oktiabria, 2004, www.korespondent.ua

³³ P. Zarakhovich, Y. Calabresi, G. H. Massimo, V. Korchagina, T. L. Kucharski, A. Purvis, J. Shenfield. The Orange Revolution // *Time*. 12/6/2004, vol. 164, issue 23.

³⁴ J. Tefft. Deputy Assistant Secretary for European and Eurasian Affairs. Testimony Before the House International Relations Committee, December 7, 2004.

³⁵ The German Marshall Fund of US in co-operation with Center for European and International Studies, Kiev // *Ukraine and the Euro-Atlantic Community: Strategy Dialogue. Summary Report of the First Session Kiev, 24–26, September 2004*.

³⁶ M. Bosackij, M. Boicechovskij. Zakulisnaja istorija revoliucii (*Gazeta Wyborzca*), 15 04 2005. Žr. <http://www.inosmi.ru/translation/218911/html>

³⁷ O. Shamsur. Ukrainian Deputy Foreign Minister, presentation “Ukraine between the Major International Players” // April 26, 2005, Kiev. Roundtable seminar “Neighbours or Relatives?”, organized by the Finnish Institute of International Affairs in co-operation with the Embassy of Finland in Ukraine.

³⁸ I. Torbakov. Wanted: comparative ideology and attractive social model to help Russia retain its crumbling sphere of influence // *Eurasia daily Monitor*. January 14, 2005, vol. 2, issue 10.

³⁹ Kijev ždet Putina // *Vremja novostej*. 09 02 2005, nr. 21.

⁴⁰ Putin „začistit“ rossijsko-ukrainskie problemy // *Izvestija*, 21 03 2005.

⁴¹ Ten pat.

⁴² V. Sokor. Kremlin redefining policy in „post-soviet“ space // *Eurasia daily Monitor*, February 8, 2005. Dar aščiau Ukrainos atžvilgiu pasisakė žinomas rusiškosios euroazinės geopolitinės minties atstovas Duginas. Jo teigimu, Kremlius turėtų ne tik bandyti politiškai izoliuoti Juščenką, bet ir skatinti Ukrainos rytuose separatistines tendencijas. Tai efektyviausiai padėtų susigrąžinti Kijevą Rusijos įtakos sritin (žr. Dugino komentarus www.apn-nn.ru).

⁴³ Verhovnaja Rada adekvatno otreagiruet na zajavlenije Gosdumy // www.Korrespondent.net (21 05 2005).

⁴⁴ G. Gromadzki, R. Lopata, K. Raik. Neighbours or Relatives? Finnish, Lithuanian and Polish perspectives on the EU's policy towards its new Eastern neighbourhood. Draft paper. P. 26.

⁴⁵ Perspektyva členstva Ukrainy v ES budet opredelena v 2006 godu // www.Korrespondent.net, 15 05 2005.

⁴⁶ Juščenko uveren o vstupenii v ES // www.Korrespondent.net, 13 05 2005.

⁴⁷ O. Rybačuk. Domestic Challenges to Ukraine's Europeanisation // April 26, 2005, Kiev. Roundtable seminar „Neighbours or Relatives?“ organized by the Finnish Institute of International Affairs in cooperation with the Embassy of Finland in Ukraine.

⁴⁸ V. Juščenos vizito JAV išvakarėse įtakingas Senato respublikonų politinis komitetas išplatino analitinę pažymą, raginančią Baltuosius rūmus aktyviai svarstyti Ukrainos narystę NATO, didinti jai ekonominę paramą. Be to, pažymima, jog „Ukrainos ateitis svarbi saugumo, politinių, ekonominių interesų požiūriu“. Ukrainycai zasluživaet nemedlenoj podderžki Ameriki // Ukrinform. 04 04 2005.

⁴⁹ Už statistinių duomenų pateikimą dėkojame Lietuvos Respublikos ambasados ekonomikos patarėjui Kęstučiui Masalskiui.

⁵⁰ Lietuva bus Ukrainos advokatė siekiant narystės ES, sako Lietuvos vadovas. BNS pranešimas. 2002, spalio 29.

⁵¹ Vilnius conference 2004. Advancing Europe Whole and Free: Challenges and Opportunities for Transatlantic Cooperation. Vilnius, Lithuania, December 2–3, 2004. Summary, Conclusions and Policy Recommendations.

⁵² Ukraina vskore polučit priglašenije vstupit v NATO // www.Korrespondent.net (14 04 2005).

SUMMARY

UKRAINE BEFORE AND AFTER THE “ORANGE REVOLUTION”: PERSPECTIVES OF DEMOCRATIZATION AND EUROATLANTIC INTEGRATION

From the end of the Cold war there is no shortage of academic analyses and political considerations on the possible directions of foreign and security policy of Ukraine. The researches usually stress the strategic location of the country. It is asserted that its foreign and security policy is conditioned not only by domestic (political, socio-economical) factors, but also by the position of the country between “overlapping integrational spaces”. Ukraine is influenced by Western “neighbourhood” which has extended to the Central Eastern Europe and is manifesting itself through the Eastern policies of the EU and NATO. From the other

side, Ukraine is influenced by Russia and structures backed by Russia (Commonwealth of Independent States – CIS, Common Economical Space – CES). Thus, Ukraine becomes the special object of contest between East and West. Sometimes this contest creates the stability and cooperation, sometimes – the conflict. Ukraine tries to use these situations to strengthen its state identity and crystallize the geopolitical functions.

Using these insights the article analyses what and how the complex of domestic and external factors influenced the foreign and security policy of Ukraine during the transformation of political regime in 2004-2005 and after the “Orange revolution”. It is asserted that Ukraine met the 2004 Presidential elections in very difficult situation: the efforts of the external actors to influence the geopolitical self-determination of the country intensified its domestic problems (fragmentation of the society and the state, crisis of the oligarchic political system etc). During this pressure the strategy of Yushchenko and Timoshenko alliance that relied on the fight with the corrupt political economical system and stressed the orientation to the West was more effective. Although the victory of the alliance created the premises of the pro-Western policy, the integration of Ukraine with the West is still very murky. This integration can create the conflicts with Moscow. Whereas the West is politically not prepared to propose the quicker integration plan. Hence a lot will depend on the capabilities of Kiev to sustain the consolidated Yushchenko-Timoshenko alliance, which won the presidential elections and declared the Western orientation, and to win the parliamentary elections in spring of 2006. The victory would be signal that Ukraine is prepared to continue the liberal reforms and pro-Western foreign policy. The article also proposes the guidelines for Lithuanian foreign policy towards the Ukraine.